

MEEDENKEN, MEEHELPEN & MEEDOEN

Over eigen belang, andermans belang en het algemeen belang in de participatiesamenleving

Tweede Kamerfractie ChristenUnie, april 2014

ChristenUnie

+ Geef geloof een stem

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord.....	3
Leeswijzer	5

Deel I Eigen belang, andermans belang en het algemeen belang in de participatiesamenleving

1.Participatiesamenleving en de verzorgingsstaat	6
2.De participatiesamenleving van de kabinetten Kok en het kabinet Rutte II	6
3.Sociale gerechtigheid als norm	7
4.De overheid als helper; de overheid als rechtverschaffer	7
5.De zorg voor andermans belang en het algemeen belang in de samenleving	9
6.Het algemeen belang in economie en bedrijfsleven	11
7.De participatiesamenleving en de grondwet	12
8.De participatiesamenleving en het Handvest verantwoordelijk burgerschap	14
9.De participatiesamenleving volgens de ChristenUnie	14

Deel II Meedenken, meehelpen, en meedoen

10.Meedenken, meehelpen en meedoen in het vrijwilligersbeleid	16
11.Meedenken, meehelpen en meedoen en de fiscale wetgeving	17
12.Meedenken, meehelpen en meedoen in de zorg	18
13.Werken aan werk door mee te denken, mee te helpen en mee te doen	22
14.Meedenken, meehelpen en meedoen in het onderwijs.....	24
15.Meedenken, meehelpen en meedoen met participatie, democratie en zeggenschap.....	26
16.Meedenken, meehelpen en meedoen in onze leefomgeving	27
17.Meedenken, meehelpen en meedoen in het woonbeleid	29
18.Meedenken, meehelpen en meewerken aan veiligheid en leefbaarheid	30
19.Meedenken, meehelpen en meedoen aan een groener energiebeleid	32
20.Besluit: Voor de participatiesamenleving hebben we elkaar nodig	33

Voorwoord

De participatiesamenleving. Waar denken we aan? Aan het woord van het jaar 2013? Een begrip dat in de jaren negentig al door vicepremier en minister van Financiën Kok werd geïntroduceerd? Denken we al heel snel aan een terugtrekkende overheid en al dan niet omvangrijke bezuinigingen?

Of hebben we het vooral over een samenleving in transitie? Participatiesamenleving als overkoepelend begrip voor de vele initiatieven die in onze huidige samenleving plaatsvinden. Een samenleving die volop aan het veranderen is. Bijvoorbeeld de Young start-ups die 'Pop-up events' organiseren. Jonge, startende ondernemers, die in een onverkoopbaar pand in een binnenstad een tijdelijke kledingwinkel opzetten. Of de trainingen die gegeven worden aan politie en brandweer - nu eens niet over veiligheid, maar over hoe om te gaan met een grotere groep dementerenden die thuis blijft wonen. Bedrijven die niet wachten tot ze 'iets' van de overheid 'moeten', maar gewoon zelf beginnen in hun bedrijfsvoering een plaats te geven aan hun idealen en zo werk maken van sociaal ondernemerschap, bijvoorbeeld in de vorm van de Tony Chocolonely, waarmee de opmars van eerlijke chocola gestalte krijgt.

Nog een heel ander voorbeeld: autodelen. Kennen we niet inmiddels allemaal wel iemand die zijn auto deelt met vrienden of burenen? Er zijn zelfs prima websites en verzekeringen die dit allemaal faciliteren.

Al deze zaken kunnen wat mij betreft aan bod komen als wij spreken over de participatiesamenleving. In deze notitie willen wij als ChristenUnie de discussie echter breder trekken.

Wat mij betreft gaat de discussie over de participatiesamenleving niet primair over te veel regels en te weinig ruimte voor zelfredzaamheid. En zeker niet in de eerste plaats over bezuinigingen of ombuigingen of over lastendruk en ruimte voor eigen keuzen.

Het gaat in de allereerste plaats over de vraag wat voor samenleving wij met elkaar voor ogen hebben. En over de vraag welk belang wij daarbij op het oog hebben. Ons eigen belang? Of ook het belang van de ander en het algemeen belang.

De discussie over de participatiesamenleving gaat dus ook over de vraag wie drager is van het algemeen belang.

Natuurlijk, de overheid wordt vaak als hoedster daarvan gezien. En dat is ontegenzeggelijk waar. Maar even waar en van even groot belang is het mede-dragerschap van het algemeen belang door de burgers en instellingen die van de samenleving deel uit maken.

Anders gezegd: de participatiesamenleving draait om het besef dat een samenleving niet alleen, en vaak zelfs niet in de eerste plaats, vorm krijgt door de zorg van de overheid voor elk individu, maar door de verantwoordelijkheid die mensen voor elkaar, hun omgeving en het algemeen belang hebben.

Onze samenleving staat vandaag voor de uitdaging om op zoek te gaan naar een balans tussen beide. We kunnen daar allerlei vragen over stellen. Bijvoorbeeld: Waar houdt de rol van de overheid op? Of: welke vorm neemt die rol aan? En waar en in welke vorm begint dan de verantwoordelijkheid van de samenleving?

Goede vragen. Maar wat mij betreft is er één zaak die hier nog aan vooraf gaat. Dat is 'vertrouwen'.

Als vanuit de overheid en de ambtenarij geen ruimte en vertrouwen gegeven wordt aan gemeenten en zorgaanbieders, of aan patiëntenverenigingen en mantelzorgers, aan scholen en leraren, of aan kerken en verenigingen, dan blijven overheid en samenleving elkaar frustreren. Daar is het algemeen belang in elk geval niet mee gediend.

Ik geloof dat de samenleving tot bloei kan komen als mensen ruimte krijgen. Juist omdat het belang van de ander en het algemeen belang dan breder in de samenleving gedragen wordt. Dan doen we elkaar om zo te zeggen recht. Als we dat hebben bereikt, hebben we ook een flinke stap gezet in de richting van meer vertrouwen in de samenleving als het gaat om de verhouding tussen mensen onderling. Tussen bedrijven en klanten. Tussen instellingen en cliënten. Dat is ook hard nodig, want de aanwezigheid van dat onderling vertrouwen is allerminst vanzelfsprekend in een tijd waarin de naweeën van de crisis zich nog altijd laten voelen.

Nog één punt verdient wat mij betreft de aandacht in dit voorwoord.

De participatiesamenleving is geen toverwoord. Werken aan of streven naar de participatiesamenleving is geen panacee voor de problemen van vandaag de dag. Of die problemen nu samenlevingsvraagstukken betreffen, de economie of de staat van de overheidsfinanciën. Je kunt er niet van uit gaan dat wat de overheid los laat zonder meer wordt opgepakt door de samenleving. Daarom moeten we ervoor oppassen de participatiesamenleving te gemakkelijk te gebruiken om hervormingen te legitimeren, bijvoorbeeld in de zorg of de sociale zekerheid. Zeker als het gevolg daarvan is dat mensen die het niet zo goed getroffen hebben, tussen wal en schip raken.

Dat gevaar is maar al te reëel. Van een bezuiniging die is 'goedgepraat' met een beroep op 'de kracht van de samenleving' of 'de zelfredzaamheid van mensen' hebben sterke en zelfbewuste mensen niet zo veel last. Die redden zich zelf wel. Maar wie minder zelfredzaam is, of minder sterk, bevindt zich nu al in de situatie waarin alle mensen zich eens zullen bevinden: dat zij weten dat zij niet voor zichzelf kunnen zorgen maar afhankelijk zijn van de zorg van anderen. Die zorg moet er dan wel zijn!

Concluderend: werken aan de participatiesamenleving kunnen we wat mij betreft beter vandaag dan morgen stoppen, als dit de borging van publieke belangen en belangrijke waarden als vrijheid en gelijkheid verzwakt. Dat kan maar zo het geval zijn als de overheid terugtreedt, zonder dat tegelijkertijd in de samenleving het omzien naar elkaar en het nemen van verantwoordelijkheid daadwerkelijk gestalte krijgt.

Werken aan de participatiesamenleving kan het land echter verder brengen, als de borging van publieke belangen en belangrijke waarden als vrijheid en gelijkheid, juist verstevigd wordt. Dat is het geval als we die borging niet alleen als verantwoordelijkheid van de overheid zien, maar als verantwoordelijkheid van ons allemaal.

Met deze nota hoopt de ChristenUnie daar een bijdrage aan te kunnen leveren.

Mei 2014,

Arie Slob
Voorzitter Tweede Kamerfractie ChristenUnie

Leeswijzer

De notitie is onderverdeeld in 2 delen. Deel I gaat over de relatie tussen eigen belang, andermans belang en heet algemeen belang in een samenleving.

Daartoe gaat de notitie eerst kort in op de verhouding tussen participatiesamenleving en verzorgingsstaat (paragraaf 1 en 2). Paragraaf 3 maakt vervolgens duidelijk dat ook in een veranderende samenleving en in andere verhoudingen tussen overheid en samenleving, de norm van de sociale gerechtigheid overeind blijft staan. Daartoe is het goed te onderscheiden welke rollen het overheidsoptreden ten opzichte van de samenleving kan innemen. Zo kennen we de specifieke taak van de overheid als 'helper' c.q. als rechtverschaffer (paragraaf 4). In paragraaf 5 wordt de participatiesamenleving meer specifiek in verband gebracht met de zorg voor het algemeen belang. Daarin spelen mensen en gemeenschappen een grote rol, waaronder ook kerken, religieuze gemeenschappen en maatschappelijke instellingen. Maar wel elk vanuit een eigen positie (paragraaf 5B). Dat geeft veel mogelijkheden. Maar ook beperkingen (paragraaf 5C). Daarna wordt de waarde van het mede dragen van het algemeen belang in economie en bedrijfsleven benadrukt (paragraaf 6). De ChristenUnie ziet een verbinding met de rechten en verantwoordelijkheden die bij burgerschap horen. Daarop gaan paragraaf 7 en 8 in. Bij wijze van slotsom van deel I volgt een typering van de participatiesamenleving zoals de ChristenUnie die ziet (paragraaf 9).

Deel II van de notitie bevat voor een aantal terreinen voorstellen hoe de zorg voor elkaar en de zorg voor het algemeen belang daadwerkelijk meer een zaak kan worden van de samenleving. Met andere woorden: hoe krijgt het meedenken, het meehelpen en het meedoen in de praktijk vorm en inhoud.

Deel I

Eigen belang, andermans belang en het algemeen belang in de participatiesamenleving

1. Participatiesamenleving en de verzorgingsstaat

Om de oorsprong van het begrip ‘participatiesamenleving’ te duiden is het van belang om in te gaan op de context van de crisis van de verzorgingsstaat in de jaren ‘80 en ‘90.

Nadat begin 20ste eeuw de eerste collectieve werknemersverzekeringen tot stand waren gebracht, werd dit stelsel na de Tweede Wereldoorlog verder uitgebreid, onder andere met een aantal volksverzekeringen, te beginnen met de AOW, een oudedagsvoorziening van en voor iedere inwoner van het land. De zogeheten verzorgingsstaat werd steeds verder uitgebreid. Er ontwikkelde zich een uitgebreid stelsel van uitkeringen, publieke gezondheidszorg, onderwijs en een groeiend aantal ambtenaren. De winst van dit stelsel in termen van sociale rechtvaardigheid was groot. Niet langer behoefden de ‘ouden van dagen’ van die jaren te vrezen voor bittere armoede; de volkshuisvesting nam enorm in kwaliteit toe en mensen waren verzekerd van goede medische verzorging, ongeacht inkomen.

In de jaren tachtig begon de werkloosheid op te lopen en zette de sociale uitgaven onder druk. De verzorgingsstaat werd onhoudbaar en door de kabinetten Lubbers, maar ook door het eerste paarse kabinet, werden flinke bezuinigingen doorgevoerd.

2. De participatiesamenleving van de kabinetten Kok en het kabinet Rutte II

Ten tijde van de crisis in de jaren ‘80 en ‘90 introduceerde toenmalig vicepremier en minister van financiën Kok het woord ‘participatiesamenleving’. In de context van toen pleitte hij voor een participatiesamenleving omdat de verzorgingsstaat niet in volle omvang te handhaven viel. Dit was middenin de discussie om de WAO te hervormen. Er moest destijds wel worden ingegrepen in de WAO. Voor zowel werkgevers als werknemers was het aantrekkelijker mensen voor wie geen werk meer was te laten afkeuren en een arbeidsongeschiktheidsuitkering te geven dan hen te ontslaan, met vervolgens een werkloosheidsuitkering. Hervorming was echter ook nodig om te voorkomen dat op een later tijdstip nog grotere problemen zouden ontstaan. Het doel was, aldus Wim Kok op een PvdA partijcongres in Nijmegen: *“Het zoeken naar een nieuw evenwicht tussen de gevolgen van de steeds verder toenemende individualisering en solidariteit van burgers onderling.”*¹

De discussie in de jaren '90 had een andere focus dan de discussie anno 2014. In de jaren '90 draaide het voornamelijk om het activeren van zoveel mogelijk mensen op de arbeidsmarkt.

¹ Politiek24.nl

De discussie draait nu minder om de arbeidsmarkt als zodanig, maar om de vraag hoe mensen zelf kunnen participeren in de samenleving en hoe zij elkaar, naast hun drukke arbeidsleven, kunnen en soms behoren te helpen.

Toch is er ook overeenkomst. Ook nu wordt het begrip participatiesamenleving opgeworpen te midden van discussies over de houdbaarheid van de verzorgingsstaat. Nu echter niet zozeer naar aanleiding van de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, maar met name naar aanleiding van de financiering op termijn van de zorg in zijn algemeenheid en de langdurige zorg in het bijzonder.

3. Sociale gerechtigheid als norm

De toenmalige voorlopers van de ChristenUnie, GPV en RPF waarschuwden ten tijde van de kabinetten Lubbers en Kok voor de gevolgen van bezuinigingen en hervormingen. Zou de zorg voor ouderen, gehandicapten, psychiatrisch patiënten nog wel op peil blijven? “Moet de overheid niet ‘schild voor de zwakken’ zijn en zich om de sociale omstandigheden in de samenleving bekommeren?”

Deze zorg voor de zwakke kan gemakkelijk leiden tot de opvatting dat – *dus* – de overheid allerhande specifieke zorgtaken voor haar burgers op zich dient te nemen. Het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie toont in de publicatie ‘dienstbare overheid’ aan dat dit onjuist is. *“Deze opvatting verwacht het algemene politieke doel van christelijke politiek en de specifieke taak van de overheid. Het doel dat christelijke politiek nastreeft is een harmonieuze ontwikkeling van de samenleving naar Bijbelse normen. Daarin past niet het onverzorgd laten van zieken, gehandicapten, ouderen. Daarin past ook niet het onder druk zetten van werknemers, gezinnen, kinderen. Christelijke politiek zet zich in voor een samenleving waarin sprake is van sociale gerechtigheid.”*²

Anders gezegd: de overheid kan de zorg voor zieken, gehandicapten, ouderen, of werknemers, gezinnen en kinderen zelf op zich nemen, onder meer door collectieve voorzieningen op te stellen. De AOW of de kinderbijslag zijn hiervan voorbeelden. Maar de norm van sociale gerechtigheid in een samenleving wordt ook – en misschien nog wel veel meer – gedragen door de mensen en hun instellingen die deel uitmaken van die samenleving.

Nog anders gezegd: mensen behoren elkaar recht te doen. Doen zij elkaar geen recht, of veronachtzamen zij de norm van de sociale gerechtigheid, dan kan de overheid er aan bij dragen, via (burgerlijke) wetgeving en rechtspraak, dat mensen daar waar onrecht wordt aangericht, recht gedaan wordt. Een werknemer staat bijvoorbeeld in zijn recht doordat hij altijd aanspraak kan maken op het wettelijk minimumloon.

4. De overheid als helper; de overheid als rechtverschaffer

De overheid als schild voor de zwakke is dus tweërlei van aard. Het kan zijn dat de overheid zelf ‘de arme tot hulp is’. Het kan ook zijn dat de overheid in haar hoedanigheid van rechtspreker er voor zorgt dat wie onrecht is of wordt aangedaan, recht wordt verschaft. Met andere woorden: de overheid kan zelf het vangnet ophouden. Zij kan er ook aan bijdragen dat mensen elkaar tot vangnet zijn. Voor zover dat nodig is.

² Ibid

De balans tussen die twee invalshoeken kan verschillen. Afhankelijk van tijden en plaatsen. In het christelijk-sociale denken is echter essentieel dat het zwaartepunt bij het vormgeven aan de norm van sociale gerechtigheid zo veel mogelijk bij de mensen zelf ligt. Bij de samenleving dus. Dat sluit immers aan bij het: *behandel een ander zoals jij wilt dat de ander jou behandelt.*

Dit uitgangspunt is voor de ChristenUnie ook leidraad in het huidige tijdsgewricht. De economische en financiële crisis die in 2008 uitbrak, bepaalt ons er bij dat het niet kan blijven zoals het was. Ook niet als het gaat om de wijze waarop de samenleving op het punt van de zorg van en voor elkaar thans is ingericht.

De houdbaarheids crisis van de verzorgingsstaat klemmt met name bij de zorg. Als de stijgende zorgkosten zich doorzetten zal het stelsel onbetaalbaar zijn voor toekomstige generaties. Daarom is het ook nu zaak om weer op te komen voor het schild voor de zwakken, of anders gezegd, ervoor te zorgen dat ‘het vangnet’ niet wegvalt.

Maar stellen dat het vangnet niet mag wegvallen, is iets anders dan zeggen dat het vangnet niet mag veranderen. Met andere woorden: er kan en mag met goede redenen gediscussieerd worden over het huidige stelsel. Wat hebben we met elkaar aan collectieve regelingen opgebouwd? Is dit teveel? Wat kan er wel en wat kan er niet neergelegd worden bij de samenleving? En – als we dat doen – blijft de zorg voor elkaar, en de zwakkeren in het bijzonder, dan nog overeind?

Niemand zal ontkennen dat het debat over de participatiesamenleving vandaag de dag vooral in de context van overheidsbezuinigingen plaatsvindt. Wel is het de vraag of je de participatiesamenleving logischerwijs als alternatief van de verzorgingsstaat moet zien. Of anders gezegd, moet je de participatiesamenleving wel tegenover de verzorgingsstaat zetten?³

Ook de verzorgingsstaat is namelijk op participatie van burgers gericht, juist als zij kwetsbaar zijn. Het doel van de bijstands- of hulpverlening aan de burgers is er immers op gericht om hen, via bijvoorbeeld de verstrekking van een uitkering, in staat te stellen aan het maatschappelijk leven deel te nemen. Wat daarvan zij, in het concept van de participatiesamenleving wordt een groter beroep gedaan op de burgers zelf.

Deze reactie sluit aan bij een opinieartikel van Wouter Beekers en Arie Slob bij wijze van kritiek op en waarschuwing voor een te oppervlakkige invulling van het begrip participatiesamenleving.⁴ Zij stellen onder meer dat je geen hulpverleners moet wegbezuinigen die mensen net dat duwtje geven om op eigen benen te staan. En geen alleenstaande moeders in de bijstand de arbeidsmarkt op jagen, zodat ze niet meer voor hun kinderen kunnen zorgen.

³ Vergelijk Kim Putters, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze acht het merkwaardig dat de participatiesamenleving in de troonrede van 2013 prominent tegenover de verzorgingsstaat is gezet.

⁴ Trouw, 14-12-2013

5. De zorg voor andermans belang en het algemeen belang in de samenleving

a. Zorg voor elkaar veronderstelt wederkerigheid

Verantwoordelijkheden van burgers voor de gehele samenleving raken aan de wijze waarop de zorg en de sociale zekerheid zijn georganiseerd. Maar er is meer. Dit raakt - bijvoorbeeld - ook de wijze waarop mensen kunnen en waar nodig behoren om te zien naar elkaar in hun woonomgeving, zorg hebben voor het milieu en de wijze waarop mensen hun vrijheden beleven.

Dat is een brede verantwoordelijkheid, die raakt aan het besef dat burgerrechten, grondrechten en vrijheden niet los verkrijgbaar zijn, maar gepaard gaan met een dieper liggend waardenbesef. Verworvenheden worden gespiegeld in verantwoordelijkheden, waarvan Nederlander en medelander, islamiet en 'ongelovige', libertijn en christen, topmanager en werknemer, Randstedeling en provinciaal zich wat hebben aan te trekken.

Anders gezegd: elk mensenrecht heeft een keerzijde in de vorm van een verantwoordelijkheid van de burger. Dus:

- Als wij gevrijwaard willen worden van uitbuiting, moeten we ook zelf een ander niet uitbuiten.
- Als wij deel willen uitmaken van deze samenleving, moeten we, voor zover het aan ons ligt, ook anderen deel uit laten maken van die samenleving.
- Als wij de vrijheid willen ons geloof te belijden en te leven, moeten we dat ook aan anderen gunnen.
- Als wij een schoon milieu willen, moeten we ook zelf zorgvuldig handelen met ons huisvuil, of in onze ondernemingen.

Het kabinet Balkenende IV heeft daarover in een brief aan de Kamer het volgende opgemerkt:

Waar de Grondwet de rechten van burgers bevat en diverse wetten deze rechten nader uitwerkt, legt het Handvest de nadruk op de verantwoordelijkheden die burgers hebben om de samenleving gezond te houden. De keerzijde van burgerrechten, maar zeker niet rechtens afdwingbaar. Het gaat om maatschappelijke waarden die van onderop komen en niet van bovenaf kunnen worden opgelegd. Stimuleren kan het best gebeuren aan de hand van goede en inspirerende voorbeelden die we al om ons heen zien. Ieder individu heeft het recht om niet te participeren en toch kritiek te uiten. Maar de samenleving als geheel heeft verantwoordelijke burgers nodig. Het kabinet wil daarom graag de discussie openen en verder helpen voeren. In de samenleving moet de vertaling naar actie en gedrag plaats vinden. Het activeren van publieke waarden en verantwoordelijkheidsgevoel is dus iets anders dan het afkondigen van wetten en regels.⁵

De kanttekening bij deze passage is dat inderdaad niet elke burgerlijke verantwoordelijkheid kan worden vastgelegd. Het is immers juist ieders *eigen* verantwoordelijkheid om zich niet alleen voor het eigen belang, maar ook voor andermans en het algemeen belang

⁵ Kamerstuk 29614, 12

verantwoordelijk te achten en alzo te handelen. Dat neemt niet weg dat we ook burgerlijke verantwoordelijkheden kennen die er als het ware natuurlijkerwijze zijn. Of zij nu in (burgerlijke) wetgeving zijn opgenomen of niet. Tot de meest in het oog springende voorbeelden behoort de zorg van ouders voor hun kinderen en de norm hulpbehoevenden niet in de steek te laten. Maar er zijn nog tal van andere voorbeelden, zoals goed werkgeverschap en goed werknemerschap (artikel 7:611 BW), of de zorgnorm van een ieder jegens het milieu (artikel 1.1a Wet milieubeheer).

De ChristenUnie wil de participatiesamenleving met dit verantwoordelijk burgerschap in verband brengen. Het gaat ons niet om een grote of een kleine overheid. Het gaat zeker niet over bezuinigen en het wegsnijden van voorzieningen. Het debat over de participatiesamenleving gaat om de vraag wat voor samenleving wij met elkaar voor ogen hebben.

b. De uitdagingen voor kerken, vrijwilligersorganisaties en maatschappelijke instellingen

We spreken natuurlijk niet alleen over wat mensen als individu voor elkaar en het algemeen belang kunnen doen, maar ook over wat mensen die zijn verbonden in hun gemeenschappen voor elkaar en het algemeen belang kunnen doen.

Vanouds spelen de kerken en andere religieuze gemeenschappen hierin een belangrijke rol. Als kerk of religieuze gemeenschap. Maar ook in de vorm van organisaties die met kerk-zijn niets te maken hebben, maar wel vanuit een religieuze inspiratie werken. Denk aan welzijnsinstellingen, ontwikkelingsorganisaties of gevangenzorg.

In deze organisaties krijgt de participatiesamenleving vanouds al vorm. De manier waarop is veranderlijk. In een tijd dat de overheid meer en meer taken aan zich trok, veranderde de verantwoordelijkheid van kerken en religieuze instellingen van karakter en werd over het algemeen minder prominent. Zo verdween de armenzorg niet, maar de bijstandsverlening door de burgerlijke gemeente kreeg wel een veel grotere plaats.

Nu de taak van de overheid in haar rol als *helper* wordt herzien en een groter beroep wordt gedaan op de verantwoordelijkheid die burgers in de samenleving hebben om naar elkaar om te zien, kan de rol van deze kerken en religieuze gemeenschappen andermaal veranderen.

Dat geeft deze gemeenschappen veel mogelijkheden om zich op een nieuwe manier te presenteren. Maar dat is niet het belangrijkste.

Van belang blijft vooral vanuit welke rol mensen als individu, dan wel namens kerken religieuze organisaties of maatschappelijke instellingen opereren. Een kerk is geen overheid en kan die rol ook niet op zich nemen. Medeverantwoordelijkheid dragen is prima, maar wel vanuit de eigen specifieke rol van kerk, religieuze instelling of maatschappelijke organisatie.

Omgekeerd betekent dit ook dat de overheid kerken, religieuze gemeenschappen en maatschappelijke organisaties de ruimte moet geven om hun medeverantwoordelijkheid te dragen. De overheid gedraagt zich op dat punt wel eens al te krampachtig. Bij de verkiezingen van 2010 achtte de gemeente Den Haag het zelfs ongewenst dat in kerken stembureaus zouden worden ingericht, omdat dit in strijd zou zijn met de scheiding tussen kerk en staat. Deze kramp is niet nodig. Zeker als je weet dat kerken juist een belangrijke rol kunnen spelen bij het mobiliseren van mensen om – als vrijwilliger of anderszins – de zorg voor elkaar in de samenleving daadwerkelijk vorm te geven. Met andere woorden: zij dragen er aan bij dat de participatiesamenleving überhaupt kan bestaan.

c. De verantwoordelijkheid voor elkaar en het algemeen belang- de beperkingen

We zien dat in onze samenleving mensen en gemeenschappen dus veel zorg voor elkaar en voor het algemeen belang op zich kunnen en vaak ook willen nemen.

Tegelijkertijd heeft dit beperkingen. Wij zullen in de eerste plaats altijd rekening moeten houden met zowel de eigen taak als de specifieke aard van de overheid. Bijvoorbeeld: het zorgdragen voor veiligheid gaat nooit buiten de verantwoordelijkheid van mensen om. Maar het is uitsluitend aan de overheid om politie- en justitietaken aan zich te trekken.

Omgekeerd kunnen mensen in zorgrelaties veel voor elkaar betekenen. Maar die zorg moet dan wel zoveel mogelijk aansluiten bij de aard van de relatie waarin die zorg aan de orde is. Een aantal voorbeelden kan dat verduidelijken:

Werkgevers hebben een medeverantwoordelijkheid mensen met arbeidsbeperkingen werk aan te bieden; werknemers hebben verantwoordelijkheden om zich beschikbaar te stellen voor vormen van begeleiding van hun collega's met beperkingen. Deze zorg blijft echter werkgerelateerd en gaat dit werkgerelateerde element in beginsel niet te buiten.

Van burens mag worden verwacht dat zij zich openstellen voor bijvoorbeeld het boodschappen doen voor elkaar of een ritje naar het ziekenhuis. Gespecialiseerde of intieme zorg is echter in beginsel voorbehouden aan een professionele zorgverlener – tenzij uiteraard in bijzondere gevallen met wederzijdse instemming dergelijke zorg toch op goede wijze vrijwillig aan elkaar wordt verleend.

6. Het algemeen belang in economie en bedrijfsleven

Als niet alleen overheden publieke verantwoordelijkheden hebben te behartigen, maar ook burgers en bedrijven, dan is ook een ommekeer nodig in de wijze waarop we staan tegenover het eigen belang in economie en bedrijfsleven. Bedrijven dienen een groter belang dan alleen het eigen inkomen dat ze uit een bedrijf kunnen verwerven. Er is ook het werknemersbelang en het maatschappelijk belang. Veel werkgevers weten dat en handelen daarnaar. Maar het wordt ze niet altijd gemakkelijk gemaakt. Natuurlijk: goed werkgeverschap beloont zichzelf, maar kunnen we het welslagen van het 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' zo vorm geven, dat we de werkgevers daarbij ook een handje kunnen helpen?

We kunnen zelfs nog wel een stapje verder gaan. Managers en CEO's zijn geen eigenaren van bedrijven. Zelfs niet als ze aandelenpakketten hebben, die zijn doorgaans beperkt van omvang. De waarde die zij meegeven aan een bedrijf is altijd een collectieve prestatie van niet alleen henzelf, maar ook de werknemers. Hoe gerechtvaardigd kunnen buitensporige bonussen of excessieve beloningen dan zijn? Hoe corrumperend kan het zijn als topbestuurders een financieel belang hebben bij de verkoop van het bedrijf?

Het is daarom van belang opnieuw te onderscheiden dat veel bedrijven in belangrijke mate niet alleen mededragers zijn van een maatschappelijk belang, maar ook van een publiek belang – een algemeen belang derhalve. Banken, verzekeringsmaatschappijen, de energiesector, enzovoorts, natuurlijk is het bedrijfsbelang evident in deze sectoren. Maar minstens zo zwaar weegt hun maatschappelijke functie. Mogen we hen daarop dan aanspreken? Om een voorbeeld te noemen: valt een bedrijf als Shell niet aan te spreken op het besluit om investeringen in zon en wind terug te schroeven?

Wij bepleiten daarom duidelijkheid over het publieke belang en dus het publieke karakter van sectoren die ook een publiek belang hebben. Woningbouwcorporaties bijvoorbeeld zijn geen gewone ondernemingen en behoren zich daarom nooit zo te gedragen. Als daarvoor regelgeving nodig is, dan zij dat zo. Hetzelfde geldt voor energiebedrijven, maar ook – elk op eigen wijze – voor omroepen, energiebedrijven, OV-bedrijven, banken en verzekeringen, onderwijs en zorg. Waarom spreek je daar over sectoren van publiek belang? Omdat in al deze sectoren het wezenskenmerk van de betreffende activiteit niet is gevat in het doel om daarmee geld te verdienen, maar in de leverantie van het product zelf. Anders gezegd: in de zorgverlening draait het om zorg; in het onderwijs om onderwijs, in de energie om de leverantie van energie. Die kernactiviteit komt altijd in de knel zodra andere belangen, in het bijzonder financiële belangen, of economische belangen, de boventoon dreigen te gaan voeren.

Het publieke belang in de collectieve sector verdient al evenzeer aandacht. Het kan niet zo zijn dat het werken in de collectieve sector niet primair door het belang dat je wilt dienen wordt bepaald. Met andere woorden, de wens om het land, de medemens, het zorgen voor anderen, het onderwijzen van kinderen en jongeren, is het belangrijkste motief. Niet geldelijke overwegingen. Laat dat dan ook de norm zijn aan de top, of dat nu gaat om de minister-president, de universitaire topbestuurder, de voorzitter van AFM of DNB, gesubsidieerde organisaties als de SNV of de publieke omroep. Juist daar geldt: je werkt niet voor jezelf. Paulus en Augustinus gingen onbekommerd in de leer bij de Griekse filosofen, die zij onderzochten om het goede te behouden en wat dat betreft kunnen ook wij hier heel wat leren van Plato. Die zegt: 'laat de mensen die werken voor het publieke belang zich geen zorgen hoeven te maken over hun inkomen. Maar: geef ze ook niet zoveel, dat geld het motief wordt om voor het publieke belang te gaan werken'.

7. De participatiesamenleving en de grondwet

Onze eerste Grondwet, die van 1798, bevat prachtige bepalingen over de positie van de burger, goed burgerschap en burgerlijke plichten. Denk onder andere aan artikel 6 en 7.

Artikel 6: Doe eenen ander niet, hetgeen gij niet wenscht dat aan u geschiede.

Alle de pligten van den Mensch in Maatschappij hebben hunnen grondslag in deze heilige wet: Doe eenen ander niet, hetgeen gij niet wenscht dat aan u geschiede. Doe aan anderen, ten allen tijde, zoo veel goeds, als gij in gelijke omstandigheden, van hun zoudt wenschen te ontvangen.

Artikel 7: Goed burgerschap

Niemand is een goed Burger, dan die de huislijke pligten, in den onderscheiden stand, waarin hij moge gesteld zijn, zorgvuldig uitoefent, en voorts in alle opzigten, aan zijne maatschappelijke betrekkingen voldoet.

Dat brengt ons op de vraag waarom grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen een zo grote betekenis hebben. Natuurlijk, omdat zij raken aan de verhouding tussen overheid en burger. Omdat zij waarborgen dat die verhouding door het recht wordt gestempeld. Niet alleen door het recht in de betekenis van legaal. Maar ook door het recht in de betekenis van rechtvaardigheid en gerechtigheid. Die notie is essentieel in de geschiedenis van het Westerse denken over staat, recht en macht. Veel rechtsfilosofen spraken in dit verband over het zogeheten natuurrecht. Na de Tweede Wereldoorlog is het besef van hogere vormen van recht ten slotte terechtgekomen in de mensenrechtendocumenten. De kern van deze gedachte: een wet bevat geen recht omdat deze bij meerderheid is aangenomen, maar

bevat pas dan recht indien die wet voldoet aan de gerechtigheid. Dat wil zeggen, indien deze in overeenstemming is met fundamentele rechtsbeginselen als de menselijke waardigheid en de mensenrechten.

Het is van belang ons in onze Grondwet rekenschap te geven van het functioneren van soortgelijke rechtsbeginselen in de *verhouding tussen burgers onderling*. Grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen worden immers mede gevormd en verwezenlijkt in het verkeer tussen mensen onderling.

Denk daarbij aan de zogeheten horizontale of derdenwerking van grondrechten. Deze derdenwerking heeft een juridische betekenis, maar is ook van belang in de zin van de fundamentele notie dat (ook) een staatkundige gemeenschap gedragen wordt door mensen gezamenlijk en daarom inspanningen vraagt van degenen die er deel van uitmaken.

Dit besef keert zowel terug in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens als in het Bupo-verdrag. De preambule van de Universele Verklaring kent de zinsnede dat deze verklaring is afgekondigd *'opdat ieder individu en elk orgaan van de gemeenschap er naar zal streven .. de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen'*. De Universele verklaring is dus niet alleen gericht tot overheden, maar ook tot individuen en organisaties. Het Bupo-verdrag spreekt voor wat betreft de naleving van de bepalingen daarvan eveneens niet alleen overheden aan, maar ook de individuele mens, waarop *'uit hoofde van de plichten die hij heeft tegenover anderen en tegenover de gemeenschap waartoe hij behoort, de verantwoordelijkheid rust te streven naar bevordering en inachtneming van de in dit Verdrag erkende rechten'*.

Dit maakt duidelijk dat burgerrechten, grondrechten en vrijheden niet los verkrijgbaar zijn, maar gepaard gaan met een dieper liggend waardenbesef en inspanningen vragen van overheid en samenleving om deze te verwerkelijken. Recent is in een belangwekkende motie van de Raad van Europa (juni 2010) voortgebouwd op die relatie tussen grondrechten en burgerlijke verantwoordelijkheden.

De opneming van in elk geval een dergelijke notie in een preambule bij de Grondwet heeft dus zeker een meerwaarde, in het bijzonder omdat op die wijze een grondslag kan worden gelegd voor het nu reeds decennia durende debat in Nederland over grondrechten, burgerschapsplichten en maatschappelijke verantwoordelijkheden van burgers, bedrijven en instellingen - laatstelijk dus in de vorm van discussies over de participatiesamenleving.

Terzijde: de keerzijde hiervan is dat vrijheden niet zijn gegeven om deze te misbruiken. We doen er daarom goedaan, in navolging van het Bupo-verdrag (artikel 5 Bupo-verdrag) en het EVRM (artikel 17 EVRM) een artikel in de grondwet op te nemen, dat bepaalt dat grondrechten niet kunnen worden ingeroepen (misschien scherper gezegd: gebruikt of misbruikt) met als doel de grondrechten van anderen te vernietigen. Met andere woorden: de burgerlijke vrijheden gelden niet voor de vijanden van die vrijheden.

8. De participatiesamenleving en het Handvest verantwoordelijk burgerschap

Nogal wat natuurlijke verbintenissen van mensen voor elkaar of verantwoordelijkheden die te maken hebben met burgerschap in een samenleving laten zich niet in wet- of regelgeving vastleggen. Eerder heeft de ChristenUnie daarom een Handvest voor verantwoordelijk burgerschap bepleit. Dat gaat onder andere over de plicht om de schepping, natuur en dier, te verzorgen en te bewaren. En over wederzijds respect; ongeacht afkomst, religie, rijkdom of armoede. En over de plicht om de rechten en eigendommen van anderen te beschermen. *Met zo'n handvest weerklinkt ieder burgerrecht dus omgekeerd in een burgerplicht. Bijvoorbeeld: de keerzijde van de vrijheid van meningsuiting (artikel 7) is de maatschappelijke plicht om dit recht niet te misbruiken. De keerzijde van het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (artikel 10) is de maatschappelijke plicht om je respectvol te gedragen. En de vrijheid van stichting en inrichting van eigen scholen (artikel 23) heeft als keerzijde de maatschappelijke plicht om bij te dragen aan gezonde verhoudingen en maatschappelijke doelen als integratie en participatie.* Met dit Handvest van verantwoordelijk burgerschap wordt de opdracht om te werken aan vertrouwen in de samenleving weer gelegd bij de burgers en hun samenlevingsverbanden. Daarmee wordt het integratiedebat, maar ook vraagstukken als sociaal beleid, inkomensbeleid of participatiebeleid voorzien van een nieuwe invalshoek. Niet 'what's in for me' maar 'wat kan ik voor het land doen' staat dan centraal. Het aloude 'Wat u wilt dat u de mensen doen, doet gij hen evenzo' krijgt zo een actuele vertaling. En de dienstbare overheid krijgt haar onmisbare tegenhanger in een dienstbare samenleving.⁶

De ChristenUnie stelt dan ook voor de voorbereidingen om een dergelijk Handvest op te stellen, te hernemen.

9. De participatiesamenleving volgens de ChristenUnie

Als wij de noties die tot op heden in deze notitie aan bod zijn gekomen recapituleren komen wij tot het volgende:

Wij willen de participatiesamenleving in verband brengen met burgerschap. Uiteindelijk draait het immers om de vraag hoe wij in ons land met elkaar willen leven.

Een samenleving veronderstelt het behartigen van het publieke, het algemeen belang. Dat omvat uit de aard der zaak de behartiging van elkaars belangen. Voor dat algemeen belang dragen de mensen en instellingen die van de samenleving deel uitmaken in de allereerste plaats zorg. De oorsprong van die zorg ligt bij mensen en gemeenschappen zelf. Het is dan ook in samenwerking met en in aanvulling daarop dat we spreken over de zorg van de overheid voor dat algemeen belang.

Het doel van het behartigen van het algemeen belang is de norm van de gerechtigheid. Die norm krijgt onder andere uitdrukking in de opdracht sociale gerechtigheid na te streven. Dat

⁶ Passage uit artikel Volkskrant dienstbare samenleving dienstbare overheid, 2007

is dus niet alleen een opdracht voor de overheid, maar in de eerste plaats voor de samenleving.

De overheid betoont zich een schild voor de kwetsbaren. Soms door er voor te zorgen dat mensen recht wordt verschaft, daar waar mensen in de samenleving de sociale gerechtigheid uit het oog dreigen te verliezen. Soms door zelf collectieve arrangementen in het leven te roepen. Het verschuiven van de balans tussen collectieve en maatschappelijke verantwoordelijkheden mag nimmer ten koste gaan van die sociale gerechtigheid.

De zorg voor elkaar, het dragen van verantwoordelijkheid jegens en voor elkaar en de zorg voor de schepping zijn opdrachten die mensen van nature hebben. Dat wil niet zeggen dat die zorg, dit verantwoord burgerschap, zonder meer geborgd is. Daar dient met dus op te worden toegezien.

Teneinde mensen recht te verschaffen kunnen bepaalde verantwoordelijkheden in wetgeving worden neergelegd. Daarnaast verdient het aanbeveling het nemen van verantwoordelijkheden voor het publieke belang en voor elkaar te ondersteunen.

In navolging van het op eerdere ChristenUnie-publicaties gerichte kabinetsstuk uit 2010 kunnen wij het bovenstaande als volgt samenvatten:

- Respect voor elkaar
- Betrokkenheid bij elkaar
- Gericht zijn op de toekomst
- Inzetten voor de samenleving.

Een nog kortere samenvatting is de titel van deze nota: MEEDENKEN, MEEHELPEN & MEEDOEN.

In het vervolg van deze notitie willen wij deze visie op de participatiesamenleving nader uitwerken voor de zorg en de sociale zekerheid, maar ook voor aspecten als burgerschap en zeggenschap, vrijwilligersbeleid en milieu en leefomgeving.

Deel II

Meedenken, meehelpen, en meedoen

10. Meedenken, meehelpen en meedoen in het vrijwilligersbeleid

Inzet voor de samenleving mag best beloond worden. Onbetaalde arbeid en vrijwilligerswerk zijn de smeerolie van de samenleving. Ze verdienen erkenning en waardering. Zonder vrijwilligers is er voor veel sociale verbanden, zoals sportclubs, buurtverenigingen, kerken en scholen geen toekomst.

Het belang van vrijwilligerswerk zal de komende jaren verder toenemen. Door de vergrijzing en door de vermaatschappelijking van de zorg wordt een steeds groter beroep gedaan op vrijwilligers en mantelzorgers. Tegelijkertijd dreigt het aantal vrijwilligers en mantelzorgers af te nemen, onder meer door de toenemende druk om (meer uren) betaald werk te doen. Er is spanning tussen het streven naar een hogere arbeidsparticipatie enerzijds, en anderzijds het kabinetsdoel om het aantal vrijwilligers en mantelzorgers substantieel te doen toenemen.

De ChristenUnie doet daartoe de volgende voorstellen:

- *Stimuleren vrijwilligersorganisaties*
Ondersteun de ondersteuners dus. Met de nodige hulp kunnen organisaties als de zonnebloem, present, enzovoorts, veel maatschappelijke energie van en voor elkaar mobiliseren. De ChristenUnie wil dat voor deze ondersteuning van de ondersteuners voldoende geld beschikbaar is. Zowel op nationaal als gemeentelijk niveau.
- *Stimuleren vrijwillige ondersteuning en begeleiding bij opvoeding/zorg*
Gezinnen met een hulpvraag bij de opvoeding en verzorging van kinderen, worden ondersteund door vrijwilligers, onder meer uit het sociaal netwerk. Dit kan tegelijk het beroep op het professionele circuit verminderen of aanvullen. Uit onderzoek blijkt dat ouders behoefte hebben aan het uitwisselen van informatie en ervaringen met andere ouders. Ouders zijn vaak wel in staat om zichzelf te organiseren en elkaar te helpen. Maar het faciliteren van onderlinge steun is ook gewenst (zie RMO-advies 'Versterken van gezinnen').
- *Coaching van jongeren*
Jongeren die nog niet in aanmerking komen voor een beroep op speciale jeugdvoorzieningen, maar die wel wat extra begeleiding kunnen gebruiken, zijn gebaat bij de inzet van vrijwilligers die als coach optreden. Niet alleen op school, maar ook daarbuiten. Hiermee kan verder afglijden of schooluitval worden voorkomen.
- *Stimuleren jongerenparticipatie*
Jongeren beschikken over veel capaciteiten die waardevol zijn voor de samenleving. Door jongeren op vrijwillige basis te betrekken bij besluitvorming over en opzetten van projecten op buurt- en wijkniveau, wordt hun potentieel benut en raken zij betrokken bij de eigen leefomgeving. Een belangrijk hulpmiddel daarbij zijn de maatschappelijke stages. Veel jongeren komen daardoor in aanraking met

vrijwilligerswerk en zorgtaken ten behoeve van anderen. Hiernaast moeten er voldoende voorzieningen zijn voor vrije tijdsbesteding, gericht op jongeren.

- *Stimuleer de inzet van vrijwilligers in de schuldhulpverlening.*

Neem dus belemmeringen in de lokale samenwerking bij de inzet van vrijwilligers weg. Mensen met schulden kunnen zo aanvullend op de inzet van professionals coaching van de vrijwilligers ontvangen. Zij kunnen hulp krijgen bij het op orde brengen van hun administratie en financiën. Tegelijk leren ze ook zelf beter om met hun financiën om te gaan en hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.

11. Meedenken, meehelpen en meedoen en de fiscale wetgeving

De laatste jaren wordt de sociale zekerheid steeds meer zodanig vormgegeven dat de toekenning van sociale voorzieningen afhankelijk wordt gesteld van de samenstelling van huishoudens. De introductie van de zogeheten kostendelersnorm bij het verstrekken van uitkeringen houdt bijvoorbeeld rekening met de grotere draagkracht van meerpersoonshuishoudens, aangezien mensen de kosten van het levensonderhoud kunnen delen. De zorg van en voor elkaar krijgt daarmee erkenning.

Het verdient omgekeerd aanbeveling ook in de fiscale wetgeving met dit draagkrachtprincipe per huishouden meer rekening te houden.

De ChristenUnie kiest voor een belastingstelsel dat rekening houdt met de volgende voorstellen:

- *Belasting op inkomen heffen naar draagkracht.*

Zo draagt ieder naar vermogen bij aan de bekostiging van publieke taken.

- *Gezins- en familievriendelijkheid*

- Bij belastingheffing dient rekening te worden gehouden met de gezinssituatie en de gezinsomvang en daarbij moet zoveel mogelijk de feitelijke draagkracht per huishouden in aanmerking worden genomen.

- *Arbeid en ondernemerschap*

Dat kan als de belastingen op arbeid omlaag gaan en ondernemerschap wordt gestimuleerd.

- *Groene keuzes stimuleren.*

Milieukosten moeten zoveel mogelijk tot uitdrukking komen in de prijzen van producten. De belastingvergroening wordt daarom voortgezet, waarbij de overheid niet alleen milieuvriendelijk gedrag ontmoedigt, maar ook milieuvriendelijk gedrag stimuleert. Ter illustratie van het grote effect dat fiscale stimulering kan hebben, kan de fiscaal gedreven verduurzaming van de automobiliteit worden genoemd.

- *Tegengaan van schulden*

Wij willen het maken van schulden tegengaan en aflossen, sparen en de opbouw van eigen vermogen bevorderen. Jongeren moeten kunnen sparen zonder dat de ouders daarover belasting hoeven te betalen. Daarom voert de ChristenUnie het door het kabinet afgeschafte heffingvrije vermogen voor minderjarige kinderen weer in.

- *Garantstelling voor crowdfunding en 'revolving fund'*

In plaats van verlenen van een startsubsidie aan een nieuw initiatief zou de overheid er ook voor kunnen kiezen om garant te staan voor investeringen/ het ingelegde

bedrag van particulieren / bedrijven ten behoeve van een startende projecten met een verdienmodel.

- *Winsten, beloningen en maatschappelijk verantwoord ondernemen.*

De ChristenUnie wil een opslag binnen de dividendbelasting, die vermeden kan worden als criteria voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (daaronder begrepen het beloningsbeleid) in acht worden genomen. Zo krijgen aandeelhouders een prikkel om een evenwichtig beloningsbeleid na te streven.

- *Geen gerommel met giftenaftrek of anbi-statussen.*

Eenvoud in het belastingstelsel mag niet in de weg staan van ideëel gebruik van fiscale instrumenten: ten behoeve van draagkracht, duurzame economie, ondernemerschap. Maar ook: participatie en burgerschap. De giftenaftrek past perfect in dat plaatje en verdient daarom behouden te blijven. Goede doelen mag het niet te lastig gemaakt worden om de anbi-status (nodig om de giftenaftrek te kunnen gebruiken als geveer) te kunnen verwerven of behouden. Wij willen het ook mogelijk maken dat werknemers fiscaal gefaciliteerd een deel van het loon kunnen sparen voor het doen van giften: de zogeheten spaargift, die analoog aan de spaarloonregeling kan worden vormgegeven.

- *Vrijwilligersvergoeding aftrekbaar als gift*

Het moet eenvoudiger zijn voor vrijwilligers om de vrijwilligersvergoeding waarop zij recht hebben als gift te doneren aan de vrijwilligersorganisatie waarvoor zij actief zijn, mits deze organisatie een ANBI-status heeft. In het verleden deed de Belastingdienst hier wel eens moeilijk over, maar deze mogelijkheid moet behouden blijven.

12. Meedenken, meehelpen en meedoen in de zorg

a. Aarzelingen en uitdagingen

Het lijkt te wringen als het gaat om burgerparticipatie in de zorgsector. Hoe komt het dat iedereen sneller enthousiast wordt en energie krijgt van andere voorbeelden van sociaal ondernemerschap?

Burgerparticipatie in de zorg, bijvoorbeeld door professionele hulpverlening aan te vullen met vrijwilligers, gaat in tegen ons verzorgingsstaat-denken. Hier zijn we aan gehecht. We hebben recht op zorg. We hebben recht op vervoer. We hebben recht op de nieuwste behandelingen. We hebben recht op ... noem maar op. Het lijkt wel alsof je met alleen het noemen van 'burgerparticipatie' veilige kaders afbreekt...

Toch is dit maar voor een deel waar. Zo sloot zorginstelling de Vierstroom⁷ een overeenkomst met het netwerk van bewoners dat zij minimaal een aantal uren per maand zouden meehelpen bij vrijwilligerstaken in de instelling. Zoals helpen bij de bediening, een praatje maken, buiten wandelen, enzovoorts. Na een proefperiode bleek het minimaal aantal uren fors te zijn overschreden. Niet de gemiddeld vier uur per maand waarom

⁷ Gouda

gevraagd, werd gehaald, maar drie keer zoveel. Gemiddeld werkten deze vrijwilligers 12 uur per maand.⁸

Een ander voorbeeld betreft Stichting Present die directe taken van welzijnsorganisaties kan overnemen door het inzetten van vrijwilligers.

Deze voorbeelden bepalen ons er nog eens een keer bij dat heel veel mensen al heel veel voor elkaar en hun naasten doen.

b. Principiële keuzen

Tegenover het ongemak van burgerparticipatie in de zorg hebben we inmiddels wel te maken met een groot financieringsprobleem van de verzorgingsstaat en daarmee hebben we een serieus houdbaarheidsprobleem voor toekomstige generaties. Veel mensen lijken zich hiervan weg te draaien. De ChristenUnie kan dit niet. Daarom is voor de ChristenUnie vanzelfsprekend dat de overheid taken bewust loslaat en (weer) overlaat aan de samenleving. Er zijn juist principiële keuzes in de zorg te maken. Zo is in het Lente-akkoord de rollator uit het basispakket zorgverzekeringen gehaald. Niet omdat de rollator niet nodig is in allerlei omstandigheden. Maar wel omdat veel mensen een rollator goed zelf kunnen kopen. Zoals bijna iedereen ook zelf verantwoordelijk is voor het kopen van een fiets.

Worden ouderen in dit geval aan hun lot overgelaten? Nee, zo is het gelukkig niet. Want mensen kunnen in een samenleving waar zorg is voor elkaar, ook op elkaar rekenen. Kinderen kunnen een rollator voor hun oude vader betalen. Familie of vrienden. De diaconie. En daarnaast biedt ook de Wmo nu en in de toekomst de lokale overheid handvatten om mensen te compenseren.

c. Voorstellen voor onderlinge zorgzaamheid

De ChristenUnie doet een aantal voorstellen om het nemen van verantwoordelijkheden voor elkaar te versterken:

- *Verbind informele en formele zorg*

Het is belangrijk dat zorginstellingen ‘vermaatschappelijking’ opnemen in hun beleidsdoelstelling. Ze moeten zich meer richten op de taak die zij in hun buurt hebben en daarmee ook actief beleid voeren op het inschakelen van buurtbewoners als vrijwilligers. Het verbinden van informele en formele zorg gebeurt niet automatisch, dit moet wel gestimuleerd worden.

- *Welzijn op recept*

Op verschillende plekken in het land wordt het concept ‘welzijn op recept’ toegepast. Met deze methode worden mensen met psychosociale klachten vanuit de huisartspraktijk doorverwezen naar welzijnsactiviteiten. Doordat mensen uit hun sociale isolement komen verdwijnen ook hun klachten. Mensen die wel klachten hebben maar geen medische of psychologische behandeling nodig hebben worden hierdoor geholpen.

- *Sociale wijkteams*

Veel zorgorganisaties zijn enorm bureaucratisch van aard. Veel bureaucratische regels hebben niet zozeer hun oorsprong in wetten, maar in afspraken die binnen de sector zelf worden gemaakt. In de hervorming van de langdurige zorg krijgen sociale

⁸ Voorbeeld van de Vierstroom.

wijkteams een grote rol. Zij moeten de mogelijkheid krijgen om dwars door bureaucratische schotten heen te opereren. Door samen te werken met verschillende disciplines, verbinding te zoeken met informele zorg kunnen zij hulpbehoevenden in hun kracht zetten.

- *Zorgverzekeraars versterken hun coöperatieve karakter*

De meeste zorgverzekeraars zijn coöperaties. Dit wordt onvoldoende in de praktijk vormgegeven. Zelfs de meest prijsbewuste zorgconsument heeft moeite zijn weg te vinden in het vergelijken van zorgpolissen. Meer transparantie, maar ook meer mogelijkheid voor betrokkenheid is gewenst. Zorgcorporaties geven hun cliënten daarom de mogelijkheid om lid te worden en leggen belangrijke besluiten ter advisering aan de ledenvergadering.

- *Respijtzorg*

Behoud en verstevig de mogelijkheden voor mantelzorgers voor respijtzorg: even de mogelijkheid om de zorg voor naasten thuis aan een ander te laten, zodat zij weer op adem kunnen komen.

- *Kleinschalige zorgcoöperaties in de langdurige zorg*

Vaak kunnen mensen zelfs zorg die tot nu toe onder de AWBZ valt, voor een belangrijk deel zelf organiseren. Zoals in Brabant waar in diverse dorpen zorgcoöperaties zich inzetten voor het behoud en het ontwikkelen van zorg, diensten en faciliteiten in het dorp. Zij wil hiermee bereiken dat ouderen en mensen met een beperking, ook bij een toenemende zorgvraag, in hun vertrouwde omgeving kunnen blijven wonen.

- *Persoonsgebonden budget in de Wmo en in de Zorgverzekeringswet*

Met het persoonsgebonden budget kunnen cliënten met een langdurige zorgvraag zelf bepalen wie wanneer welke zorg levert. Hiermee worden zij in staat gesteld zelf regie over hun eigen leven te blijven voeren. Gemeenten staan voor de uitdaging zorg op lokaal niveau te organiseren. Cruciaal onderdeel wat de ChristenUnie betreft is het verankeren van het persoonsgebonden budget in de nieuwe Wmo, maar ook in de zorgverzekeringswet.

- *Zorgzame wijken*

Steeds meer ouderen zullen langer thuis blijven wonen. Niet alleen woningen zullen hierop aangepast moeten worden, maar ook wijken. Het is van belang dat bijvoorbeeld winkeliers, politie of bibliotheekmedewerkers ingespeeld zijn op de zorgvragen die dat met zich kan brengen. Supermarkten kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen een busje te laten rijden naar zorgcentra, zodat de bewoners de winkel kunnen bereiken. Wie in het dagelijks leven veel mensen ziet, zoals winkelmedewerkers, politie of mensen werkzaam in openbare gebouwen en publieke ruimten, kan zich er op toeleggen zorgvragen te herkennen en oog te hebben voor ouderen die mogelijk dement zouden kunnen zijn. Ook is het aanbieden van passende dagactiviteiten op wijkniveau belangrijk.

- *Betekenisvolle Dagbesteding*

Iedereen wil meedoen in de maatschappij. Voor ouderen, chronisch zieken of gehandicapten is dit geen automatisme. Zinvol werk doen is van levensbelang. De betekenis van dagbesteding op maat wordt onderschat, dagbesteding zorgt echter niet alleen voor een flinke dosis eigenwaarde, maar zorgt er ook voor dat mensen langer thuis kunnen blijven wonen. Mantelzorgers kunnen het vaak alleen volhouden doordat er dagbesteding is.

- *Rol patiënten en gehandicaptenorganisaties*
Ingevolge het uitgangspunt dat de ondersteuner ondersteuning verdient, willen wij de rol van patiënten- en gehandicaptenorganisaties versterken.
- *Zorgsparen*
We verwachten dat mensen anticiperen op te verwachten zorgkosten, door alvast te sparen voor de kosten van het ouder worden. Wij faciliteren dat via de zorgspaarloonregeling. Mensen kunnen dan gemakkelijker zelf voorzieningen als woningaanpassingen zoals een traplift of een lager aanrechtblad bekostigen.
- *Bestemmingsverbreding locaties zorginstellingen*
Gelet op de wens om veel ouderen langer zelfstandig te laten wonen, komen zorglocaties her en der leeg te staan. Soms kan dit er toe leiden dat bepaalde wijken en dorpen geheel en al van zorginstellingen verstoken raken, zodat ouderen, als zij niet meer zelfstandig kunnen wonen, niet meer in hun eigen sociale omgeving, hun eigen wijk of dorp kunnen blijven. De ChristenUnie wil daarom de beschikbaarheid van zorginstellingen in met name de kleinere kernen vergroten door middel van bestemmingsverbredingen. Een relatief kostbare exploitatie kan goedkoper worden door in een zorginstelling ook kinderopvang te organiseren.
- *Familie netwerkberaad in de jeugdzorg*
Het organiseren van een familie netwerkberaad is een fundamentele wisseling van het besluitvormingsproces. In plaats van dat mensen dragers van problemen zijn, worden ze onderdeel van de oplossing. Laat het inzetten van familie netwerkberaad leidend zijn als het gaat om het toewijzen van zorg aan jongeren. Kijk eerst of het in het eigen netwerk kan en kijk daarna pas naar de professional.

d. Vertrouwen als voorwaarde

Wil dit allemaal welslagen, dan is vertrouwen nodig; vertrouwen dat nu te vaak onder druk staat door ondoorzichtige verantwoordelijkheden en ingewikkelde en oneigenlijke keuzes stimulerende financieringsstromen. Daarom zijn de volgende uitgangspunten van groot belang, die tot doel hebben de zorg (weer) te vermaatschappelijken:

- *Wel competitie, geen marktwerking.*
In de ziekenhuizen en de curatieve zorg kan competitie op basis van kwaliteit en prijs de betaalbaarheid van de zorg ten goede komen. Marktwerking in de zorg ontspoorde echter snel. Omdat dan niet meer de zorg centraal staat, maar geldstromen en verdiensten. Zeker in de eerste lijn, de acute zorg en de langdurige zorg is grote terughoudendheid geboden. Winstuitkeringen van zorgaanbieders aan aandeelhouders passen niet bij het karakter van de zorg.
- *Niet betalen per verrichting, maar op basis van zorg.*
Het is in ieders belang te zorgen voor een doelmatige besteding van middelen. In het huidige systeem wordt geld vaak ondoelmatig besteed. Daarom kiest de ChristenUnie voor een andere wijze van financiering. Niet meer op basis van een 'productbenadering' – hoe meer handelingen, hoe meer geld – maar op basis van functiegerichte aanspraken: wat is de toegevoegde waarde van het medisch handelen of hulpmiddel? Beroepsverenigingen van artsen en specialisten kunnen een actieve rol spelen in het terugdringen van overbehandeling en overdiagnostiek, door bijvoorbeeld het aantal doorverwijzingen naar specialisten van huisartsen met elkaar te vergelijken (spiegelinformatie). Prijsvorming kan het beste gebeuren door een combinatie van een open boekhouding en het belonen van kwaliteit.

- *Specialisten in loondienst.*
Om dezelfde reden kiezen we ook voor een andere beloningsstructuur van medisch specialisten. Zij komen voortaan in dienst van de ziekenhuizen. Dit hoeft niet ten koste te gaan van de kwaliteit.

e. Grenzen aan onderlinge zorg

In aansluiting op paragraaf 9 merken we nog op dat er duidelijke grenzen zijn aan zorg die door mantelzorgers, vrijwilligers, burens en familie, enzovoorts kan worden verleend. In het algemeen trekken we de grens in elk geval daar waar professioneel verleende zorg moet worden verleend. Naasten zijn immers doorgaans niet medisch geschoold. Een andere grens komt voort uit de aard van de relatie. Van burens mag je niet verwachten dat zij intieme zorgtaken op zich nemen. De relatie tussen burens is op andersoortige hulp voor en aan elkaar gericht.

Daarnaast is het belangrijk dat mensen niet van hulp verstoken zijn of blijven. Ook als hulp en begeleiding een andere basis krijgt dan de aanspraken krachtens de AWBZ en ook als niet in de laatste plaats wordt gekeken wat mensen redelijkerwijs zelf kunnen bijdragen om in de zorgbehoefte te voorzien, dan nog is het doel niet het onthouden van zorg aan een zorgbehoevende, maar er aan bijdragen dat zorg geleverd wordt, daar waar er een reële zorgvraag is. Bij de overheveling van AWBZ-gefinancierde rijkstaken naar WMO-gefinancierde gemeentelijke taken is het daarom van belang de rechtspositie van de zorgbehoevende goed te regelen.

Eerdere ervaringen met de Wet voorzieningen gehandicapten en de daaropvolgende (huidige) WMO laten zien dat dit niet altijd gemakkelijk is, maar wel kan.

f. Toetssteen voor de nieuwe Wet maatschappelijke ondersteuning

De vraag of mensen inderdaad de zorg krijgen die zij nodig hebben, is voor de ChristenUnie recent bij de wetsbehandeling van de nieuwe WMO de meest belangrijke toetssteen geweest. Een goede verankering van de aanspraak van mensen op begeleiding en dagbesteding is hiertoe erg belangrijk, ook al omdat de beschikbaarheid daarvan het mogelijk maakt om langer thuis te wonen en om mantelzorgers effectief te ondersteunen. Onder andere de wettelijke verankering van begeleiding en dagbesteding maakte uiteindelijk, tezamen met het verkrijgen van extra financiële middelen voor de gemeenten een stem voor deze weg mogelijk.

Tegelijk zijn de oorspronkelijke plannen uit het regeerakkoord, mede door toedoen van de ChristenUnie, al fors verbeterd. De persoonlijke verzorging blijft bijvoorbeeld een onderdeel van de zorgverzekeringswet – een belangrijke stap vooruit.

13. Werken aan werk door mee te denken, mee te helpen en mee te doen

Het sociaal akkoord van voorjaar 2013 heeft de plannen in het regeerakkoord voor WW en arbeidsmarkt gelukkig fors bijgesteld. De ChristenUnie heeft samen met D66 en de SGP het beleid op het gebied van werk en zekerheid en de participatie van mensen op afstand van de arbeidsmarkt, nog verder in de goede richting kunnen bijstellen. Dit maakte het mogelijk eindelijk stappen te zetten op weg naar een nieuw evenwicht tussen werk en zekerheid, ook

als het gaat om de WW en het ontslagrecht. Ten gunste van mensen met langdurige werkverbanden en ten gunste van de flexwerkers.

De link met participatiesamenleving en burgerschap is dat hiermee de zorg voor elkaar en voor het algemeen belang meer dan voorheen niet alleen bij het collectief is komen te liggen, maar ook bij individuele werknemers en individuele werkgevers. Zo hoort het ook: werkgevers die hun werknemers (soms noodgedwongen) moeten ontslaan, behoren de gevolgen daarvan niet al te gemakkelijk op het collectief te kunnen afwentelen. Al was het maar omdat dat economisch dom is: de hoge premies zijn slecht voor de loonkosten. Het transitiebudget zorgt ervoor dat bij ontslag het eerste wat belangrijk is bovenaan komt te staan: het zoeken en vinden van ander werk.

Dat is uiteraard ook een verantwoordelijkheid van de werknemer zelf: daarom is het goed dat het beschikbare budget daarvoor beschikbaar is – en dus niet ook voor allerlei andere doeleinden.

Die bevordering van het oog hebben voor het algemeen belang en dus voor elkaar, is ook de rode draad achter de bijstellingen die de ChristenUnie voor ogen had bij de onderhandelingen met de coalitiepartijen over de participatiewet. Het nieuwe stelsel van uitkeringen en mensen die op jonge leeftijd een arbeidsbeperking hebben gekregen, voor mensen die al langere tijd in de bijstand zitten en voor mensen die werk hebben in en bij sociale werkvoorzieningsinstellingen, gaat wat de ChristenUnie betreft niet over het bereiken van een bepaald bezuinigingsbedrag. Het gaat over het leggen van verantwoordelijkheden waar ze horen.

Daarom is de ChristenUnie blij dat er harde afspraken konden worden gemaakt over het scheppen van duizenden arbeidsplaatsen voor Wajongers en werknemers die nu nog bij de sociale werkvoorziening werken. Dat kost ook geld: van de bedrijven die deze arbeidsplaatsen beschikbaar stellen. Maar het levert ook veel op: echte banen voor mensen die net zo goed echte werknemers kunnen zijn. Behartiging van niet alleen het bedrijfsbelang, maar ook het algemeen belang voor bedrijven die geworteld willen zijn in de samenleving.

Met het werken aan werk zijn we echter niet snel tevreden. Daarom wil de ChristenUnie de komende jaren werken aan:

- *Van baan zekerheid naar werk zekerheid.*

Daarom brengen we de verantwoordelijkheid van de werkgever om te investeren in scholing en vaardigheden en de verantwoordelijkheid van de werknemer om te blijven leren met elkaar in verband. Daartoe wordt ook geïnvesteerd in een leeftijdsbewust personeelsbeleid, wat bijdraagt aan fitte mensen ook op latere leeftijd. Werknemers krijgen een talentenbudget, dat zij ook bij een nieuwe baan kunnen meenemen.

- *Wie kan werken, krijgt kansen.*

Ook als je arbeidsbeperkingen hebt. Ook in gewone banen. De Participatiewet vraagt van bedrijven mee te werken om mensen kansen te geven. Maar we zadelen werkgevers niet op met (administratieve) rompslomp. Zij moeten er daarom altijd voor kunnen kiezen mensen met arbeidsbeperkingen in detachering aan te nemen. Bedrijven die daar geen kans toe zien, betalen meer premies om daarmee werkaanpassingen en meerkosten van werkgevers die mensen met een beperking in

- dienst nemen te vergoeden. Werkgevers krijgen een duurzaamheidsbonus, als de mensen die een arbeidsplek hebben gekregen na vijf jaren nog steeds in dienst zijn.
- Sociaal verantwoord ondernemen mag lonen. De ChristenUnie wil daarom een aparte (fiscale) status voor ondernemingen met een maatschappelijke doelstelling die voor 80 procent gericht is op het tewerkstellen van mensen met een beperking. Startende sociale ondernemers kunnen gebruikmaken van een laagdrempelige Borgstelling MKB.
 - *De overheid geeft het goede voorbeeld.*
Bij de aanbesteding van overheidsopdrachten worden in contracten afspraken gemaakt over de inzet van het aantal mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt (social return prestatieladder).
 - *Soms is hulp en begeleiding meer dan welkom.*
Baanbegeleiders (jobcoaches, buddy's) kunnen de positie van jongeren met een arbeidsbeperking in het onderwijs en op de werkvloer verbeteren. Zij kunnen ook helpen bij het starten van een eigen bedrijf. Als baanbegeleiders kunnen ervaren werknemers met kwaliteiten om mensen te begeleiden functioneren, maar ook bijvoorbeeld ouders die zelf de jobcoaching voor hun kind gaan doen.
 - *Uitkeringsrechten gaan hand in hand te doen met uitkeringsplichten.*
In rede kan van mensen uit de beroepsbevolking die een uitkering ontvangen, een tegenprestatie worden gevraagd. Gemeenschapstaken komen daarvoor in aanmerking. Maar ook het verrichten van werk bij bedrijven die zich daarvoor willen openstellen. Daartegenover kan de bijverdienregeling omhoog.

14. Meedenken, meehelpen en meedoen in het onderwijs

De overheid heeft zich de laatste decennia teveel met de inhoud van het onderwijs bemoeid. Vorming is buiten beeld geraakt en levensbeschouwelijke instellingen krijgen van de inspectie weinig ruimte om leskwaliteit anders in te vullen. De kwaliteit van een school is meer dan een uitslag van meetbare resultaten. Wel moet de meetbare kwaliteit leidend zijn voor bekostiging. De ChristenUnie pleit voor een organisatiestructuur waarbij het management zo laag mogelijk bij de basis wordt gehouden. De positie van kleine scholen in het primair en voortgezet onderwijs die voldoen aan de kwaliteitsnorm moet worden versterkt. De onderwijsgelden dienen vooral de leerlingen ten goede te komen. Als een onderwijsinstelling de menselijke maat bewaart, kan de school niet alleen een leergemeenschap maar ook een waardengemeenschap zijn. Bij fusies in het onderwijs moet in het belang van de leerling/student de menselijke maat weer maatgevend zijn. Eventueel moeten défusies (meer) mogelijk worden.

De ChristenUnie streeft naar onderwijs waar ouders actief betrokken zijn bij de school, waar leerlingen uitgedaagd worden om hun best te doen, waar bevlogen leraren investeren in kinderen, waar enthousiaste schoolbesturen ouders en leerlingen betrekken bij het beleid en waar via maatschappelijke stages inspiratie uit de samenleving geput wordt. De overheid is er om toe te zien op de kwaliteit en de pluriformiteit van het onderwijs: zo komt iedereen tot zijn recht. Ouders zijn als eersten verantwoordelijk voor de vorming en opvoeding van hun kind. Maar ook onderwijs speelt een belangrijke rol bij het opdoen van levenswijsheid en het opnemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid. De school is in die hoedanigheid een verlengstuk van de opvoeding door de ouders. Daarom is het belangrijk dat ouders voor hun kinderen onderwijs kunnen kiezen dat bij hun levensvisie past.

De ChristenUnie zet daarom in op:

- *Vrijheid van onderwijs.*

De overheid garandeert de vrijheid van stichting, richting en inrichting van onderwijs. In haar recente advies heeft De Onderwijsraad gepleit voor instandhouding van artikel 23. De Onderwijsraad neemt terecht duidelijk stelling tegen aantastingen van de vrijheid van onderwijs, bijvoorbeeld door de vergaande en nodeloos uniformerende regelgeving van de overheid. Want bijzondere scholen dragen bij aan de pluriformiteit van de samenleving en zijn daarom van grote meerwaarde in het onderwijsbestel.

- *Kleine scholen zijn geen slechte scholen*

De ChristenUnie is tegen ophoging van de stichtingsnorm en voor handhaving van de kleine-scholentoeslag. Wij zijn blij dat onze inspanningen er toe geleid hebben dat de toeslag behouden blijft. Dat is goed voor de leefbaarheid van en dus de participatie in de dorpen en wijken en in de scholen zelf. Dat is temeer van belang daar van ouders mag worden verwacht dat zij actief betrokken zijn bij de school.

- *Vrijheid voor scholen; maatschappelijke inbedding van scholen*

De ChristenUnie erkent de zelfstandige verantwoordelijkheden van onderwijsinstellingen. Het is daarom zaak dat de overheid een stap terugdoet waar het gaat om de inrichting van het onderwijs en zich beperkt tot het scheppen van ideale voorwaarden waarin vakmensen in het onderwijs hun werk kunnen doen. Om deze eigen verantwoordelijkheid van scholen voor de kwaliteit van het onderwijs te benadrukken is het beter om met lumpsum budgetten te werken dan met projectsubsidies en geormerkt geld. Scholen moeten wel transparant rapporteren over de besteding hiervan, zodat ouders, docenten en inspectie voldoende inzicht hebben waaraan het geld besteed wordt. Van scholen verwachten wij dat zij beleid ontwikkelen om ouders actief bij het onderwijs te betrekken in praktisch en beleidsmatig opzicht

- *Vertrouwen in leraren en schoolleiders.*

Als we vertrouwen uitspreken in het vakmanschap van schoolbesturen en leraren zullen we ook de moed moeten opbrengen de regeldruk en de verantwoordingsplicht voor ontvangen gelden te verminderen. Dus: geen centrale uniforme toetsing, schrappen van 30 procent van de kerndoelen en meer vrij besteedbare budgetten.

- *Burgerschap, ethiek, integriteit*

Er moet binnen het hoger onderwijs meer ruimte zijn voor discussies over burgerschap, ethiek, integriteit en de samenleving als geheel. Academische vorming is niet alleen het opdoen van academische kennis en vaardigheden, maar ook het in de breedte ontwikkelen van mensen die in de toekomst veelal leidinggevende functies zullen krijgen.

- *Behoud van de maatschappelijke stage*

ChristenUnie is tegen de afschaffing van de verplichte maatschappelijke stage. Er zijn mooie voorbeelden van middelbare scholieren die stage hebben gelopen en kennis hebben gemaakt met vrijwilligerswerk.

- *Behoud de basisbeurs*

Bij afschaffing van de basisbeurs staat de toegankelijkheid van het onderwijs op het spel en daarmee worden mensen met minder geld kansen ontnegd. Ook zullen de schulden van studenten fors toenemen, terwijl studenten niet of nauwelijks meer

gelegenheid hebben naast hun studie maatschappelijk relevante ervaring op te doen via (vrijwilligers)werk en bestuursfuncties.

- *Een leven lang leren.*

Om levenslang leren te stimuleren, worden de financiële drempels voor het volgen van hoger onderwijs verlaagd voor mensen die op latere leeftijd willen studeren, die een tweede studie willen volgen of die in deeltijd willen studeren, als zij hiermee hun positie op de arbeidsmarkt willen verbeteren.

- *Studiebeurs voor arme of onderdrukte studenten.*

Er komt ruimhartiger steun voor een studiebeurs voor studenten uit ontwikkelingslanden en landen waar weinig onderwijsvrijheid is. Niet alleen de toplaag van de studenten uit deze landen, maar ook minderbedeelden komen hiervoor in aanmerking.

- *Investeren in bedrijfsscholen.*

Samen met het bedrijfsleven- dat ook zelf een verantwoordelijkheid heeft en wil dragen om de vakmensen en technici te scholen die onze economie zo hard nodig heeft.

15. Meedenken, meehelpen en meedoen met participatie, democratie en zeggenschap

De overheid is er van en voor ons allemaal. In termen die de wortels van het christelijk-sociaal gedachtegoed raken: kenmerk van koningen en overheden is niet dat zij heersen, maar dat zij dienen.

Dit veronderstelt dat overheden in gesprek zijn met de mensen in het land over de vormgeving van beleid. Dat verloopt via onze democratische instituties, als gemeenteraden en Eerste en Tweede Kamer, maar ook via maatschappelijke instellingen als corporaties en onderwijsinstellingen.

De borging van de behartiging van het publieke belang door zowel overheden als burgers, als instellingen in de samenleving, met als doel het nastreven van de publieke gerechtigheid, is in de eerste plaats een zaak van hart, houding en cultuur.

Dat vereist in elk geval:

- *Verantwoordelijkheid dragen en rekenschap afleggen door bestuurders*

Van overheden en bestuurders vraagt dit om transparantie en het rekenschap afleggen over doen en laten.

- *Politieke partijen en de rechtsstaat*

Van politieke partijen vraagt dit om een innerlijke binding aan de rechtsstaat, om eerlijkheid naar de kiezer (niet beloven wat je niet kunt waarmaken) en het voeren van een politiek die constructief is en niet destructief.

- *Meer transparantie over overheidsactiviteiten.*

Meer mogelijkheden om mee te denken bij besluitvorming. Informatie is cruciaal in onze samenleving die zich steeds meer kenmerkt als netwerksamenleving. Het geven van overzichtelijke laagdrempelige informatie is nodig om mensen betrokken te houden en onze democratie te versterken.

Veel gemeenten en maatschappelijke instellingen opereren op een aanzienlijk grotere schaal dan voorheen. Zo is het aantal gemeenten een zesde van het aantal dat Nederland bij een

veel kleiner inwonertal in de 19de eeuw kende. Gemeenten worden nog veel belangrijker dan zij al waren, ten gevolge van de decentralisaties in de jeugdzorg, de zorg en de werkgelegenheid voor mensen met arbeidsbeperkingen. Tegelijkertijd komen de besturen van grote gemeenten gemakkelijk op grote, soms te grote afstand van de burgers te staan. Dat is een gevaar voor de gewenste participatie van burgers.

De ChristenUnie wil daarom:

- *De volksvertegenwoordiging dicht bij de mensen*
Zowel in de grote steden als in gemeenten met meerdere kernen de volksvertegenwoordiging waar mogelijk dicht bij de inwoners te brengen. Dat kan door een gekozen dorps-/wijkraad met (beperkte) bevoegdheden en middelen ten aanzien van de leefbaarheid in het dorp/de wijk in te stellen.
- *Dat overheden durven los te laten.*
Er zijn talloze 'buurkracht' projecten, ze zijn allemaal anders, maar de belangrijkste overeenkomst is dat bewoners grotere zeggenschap hebben. Gemeenten doen er goed aan die zeggenschap ook te verlenen.
- *Dat er duidelijke afspraken komen over wie doet wat.*
Buurtcontracten kunnen dienen om op bepaalde terreinen afspraken te maken: bijvoorbeeld de zorg voor een stuk groen door de buurt zelf.

16. Meedenken, meehelpen en meedoen in onze leefomgeving

Burgers hebben bij plannen voor de leefomgeving van de overheid nog te vaak het gevoel dat ze tegen een muur aan lopen. Formeel is de inspraak goed geregeld maar de houding van de overheid is nog te veel gericht op het verdedigen van de eigen plannen in plaats van het meenemen van waardevolle ideeën van burgers. Er is sprake van een afvinkcultuur. Bezwaren worden afgehandeld en dan gaat alles weer verder.

Plannen moeten aan zoveel voorwaarden voldoen dat burgers vaak onvoldoende kennis en instrumenten hebben om hun bezwaren goed te verwoorden of zelfs complete eigen alternatieven kansrijk te maken in de politieke besluitvorming. Soms kunnen burgergroepen zich niet aan de indruk onttrekken dat de overheid hier ook gebruik van maakt door bijvoorbeeld de nadruk te leggen op specifieke technische deelvraagstukken terwijl uiteindelijk ook na verder onderzoek door de burgers het alternatief toch wordt afgewezen.

Komen groepen mondige burgers wel met compleet uitgewerkte alternatieven dan is dit vaak te laat in het proces of zijn de plannen breder dan de kaders van het project waardoor de overheid om juridische of financiële redenen er weinig mee kan. De verwachtingen van burgers zijn met andere woorden vaak te hoog, soms ook omdat deze verwachtingen door de overheid zijn gewekt. Hierdoor worden er soms duizenden uren werk gestopt in plannen die de eindstreep niet halen. Het gevolg: hoge procedurekosten voor de overheid en burgers die zich niet gehoord voelen. Maar de overheid laat hiermee ook kansen liggen om te komen tot betere plannen met meer draagvlak onder de bevolking. Dit kan en moet anders!

De commissie Elverding heeft aanbevolen in de voorfase van infrastructuurplannen een bredere verkenning te doen naar alternatieven en belanghebbenden hier meer bij te

betrekken. Zo zouden voorkeursbesluiten op een breder draagvlak kunnen rekenen waardoor er minder bezwaren zijn te verwachten tijdens de planuitwerkingsfase. In totaal zou de planvorming hierdoor sneller en beter worden. Met de code maatschappelijke participatie is daarnaast een eerste stap gezet om te komen tot eerdere, bredere en betere publieksparticipatie bij infrastructuurprojecten. Hierin is onder meer uitgesproken dat maatschappelijke initiatieven met dezelfde zorg moeten worden behandeld als overheidsinitiatieven en de besluitvorming hierover transparanter moet. Om dit concreet handen en voeten te geven is er echter meer nodig dan mooie woorden op papier.

Er moet een omslag komen in het denken van de rol van burgers bij plannen voor de leefomgeving. Burgers zijn juist de deskundigen van de leefomgeving. Burgers kunnen via co-creatie plannen beter maken. De overheid moet bovendien onderkennen dat nu zij zich steeds meer terug heeft getrokken zij voor kennis ook steeds afhankelijker is geworden van kennis van derden. Waarom zou kennis van onderzoeksbureaus altijd waardevoller zijn dan kennis van deskundige burgers?

De ChristenUnie doet de volgende voorstellen om te komen tot een betere burgerparticipatie bij plannen voor de leefomgeving:

- *Budget voor het uitwerken van een burgerinitiatief*
Bij grote infrastructuurprojecten moet er altijd budget beschikbaar zijn om tenminste één burgeralternatief professioneel uit te werken en door te rekenen zodat deze gelijkwaardig kan worden vergeleken met de door de overheid uitgewerkte alternatieven voordat de beslissing valt over het voorkeursalternatief.
- *Kenniscentrum maatschappelijke initiatieven*
Start een onafhankelijk kenniscentrum waar burgergroepen terecht kunnen voor advies bij de uitwerking en indiening van maatschappelijke initiatieven. Dit centrum kan stimuleren dat burgergroepen leren van elkaars ervaringen. Een dergelijk kenniscentrum kan als klankbord strategisch denken stimuleren en burgers wegwijs maken hoe de overheid werkt. Zo kan worden voorkomen dat initiatieven geen goede balans hebben tussen techniek en beleid en kan voorkomen worden dat burgers nodeloos tijd steken in onrealistische alternatieven.
- *Toetsing code maatschappelijke publieksparticipatie*
Borg in ieder geval voor een periode van 4 jaar de uitvoering van de code door een onafhankelijke toetsingscommissie die zowel qua proces als inhoud kijkt of burgerinitiatieven voldoende zijn meegewogen. Na 4 jaar kan worden geëvalueerd of een dergelijke toetsing nog steeds noodzakelijk is.
Wij willen de code maatschappelijke publieksparticipatie ook toepassen bij projecten voor de leefomgeving van de ministeries van Binnenlandse Zaken (wonen, rijkshuisvesting) en Economische Zaken (landbouw, natuur, energie, economie) en zorgen dat deze wordt toegepast door provincies, waterschappen en gemeenten.

17. Meedenken, meehelpen en meedoen in het woonbeleid

De ChristenUnie heeft samen met SGP en D66 de woningmarktplannen van het kabinet drastisch kunnen wijzigen, waardoor mensen die dat kunnen betalen wel een reële huur gaan betalen voor hun woning (maar nooit meer dan de huurwaarde rechtvaardigt) en een flinke impuls is gegeven aan de bouw door het lage Btw-tarief aldaar in te voeren. Ook is geld vrijgemaakt voor verduurzaming. Dit woningmarktakkoord geeft duidelijkheid voor starters, huizenbezitters, huurders en verhuurders. De tijdelijke btw-verlaging voor de bouw naar 6 procent zorgt ervoor dat er weer volop geklust kan worden. Dat is goed voor de ondernemers in de bouwsector en voor de huishoudens die nu voordelig een nieuwe keuken, dakkapel of aanbouw kunnen betalen.

Voor kopers en huurders; voor verkopers en verhuurders is nu vooral rust van belang. Dat betekent niet dat er helemaal niets meer hoeft te gebeuren. Maar de grote lijn van het huurbeleid en de fiscale bejegening van het eigen huis is nu duidelijk.

Dit biedt huurder en koper, verkoper en verhuurder meer dan nu in staat participatie en burgerschap nieuw vorm te geven.

Om dit beleid nog meer een zetje in die richting te geven, zet de ChristenUnie in op meer mogelijkheden voor

- *Binding huurders en corporaties*

Veel woningcorporaties hebben door de grotere schaal de directe binding met huurders en wijkbewoners verloren. Dit strijdt met het wezen van de corporatie en zaait onnodige twijfel en onrust over de kwestie van het 'maatschappelijke eigendom' van de corporatie. Huurders die dat willen, worden daarom in staat gesteld leden te worden van de corporatie. De binding wordt bevorderd door meer besluiten dwingend voor te leggen aan de ledenraad.

- *Meer en kleinere corporaties.*

De ChristenUnie wil stimuleren dat bij kleinschaliger bouwprojecten het instrument van de corporatie meer vanzelfsprekend ter hand wordt genomen. Dergelijke corporaties bezitten deze binding als vanzelf.

- *Maatschappelijke verantwoordelijkheden corporaties niet beknotten*

De ChristenUnie wil dat de wooncorporaties kunnen blijven investeren in sociale samenhang en de leefbaarheid van de wijken en keert zich dus tegen de kabinetsplannen om die verantwoordelijkheid juist in te perken.

- *Investerings door verhuurders in energiezuinige huurwoningen.*

De energielasten moeten omlaag. De ChristenUnie is voorstander van de stroomversnelling, een project waarbij wordt gestreefd bestaande huurwoningen zo energiezuinig te maken dat ze zelfvoorzienend worden in de energiebehoefte door een combinatie van betere installaties, duurzame energieopwekking en isolatie. Om dit te financieren moet een lagere energierekening kunnen worden gesaldeerd met een hogere huur bij gelijkblijvende of lagere totale woonlasten.

- *Investerings van pensioenfondsen*

Er wordt gewerkt aan een principe-afspraken dat pensioenfondsen meer gaan investeren in via de Nationale Hypotheekgarantie gezeekerde hypotheek. Zo snijdt het mes aan twee kanten: meer rendementen voor de pensioenfondsen, lagere hypotheekrentes en meer kredietmogelijkheden voor de banken. En: voor deze notitie van belang: het vormgeven aan de participatie (maatschappelijke verantwoordelijkheid) van de fondsen voor de Nederlandse samenleving.

18. Meedenken, meehelpen en meewerken aan veiligheid en leefbaarheid

Tallose mensen zijn actief in vrijwilligersorganisaties, sportverenigingen, kerken, zorgen door ondernemerschap voor werkgelegenheid of helpen mee in de school van hun kinderen of het verzorgingshuis van hun ouders. De ChristenUnie is een bondgenoot van die mensen, maakt zich sterk voor veiligheid en wil ruimte voor de samenleving. Dus óók ruim baan voor bijzonder onderwijs, voor welzijns- en zorginstellingen met een eigen identiteit zoals het Leger des Heils en Youth for Christ. De ChristenUnie voelt zich aangesproken door de Bijbelse opdracht: zet je in voor de bloei van de stad waarin je woont, want de bloei van de stad is ook jullie bloei (Jeremia 29:7).

Veiligheid en leefbaarheid zijn voorwaarden voor een bloeiende samenleving. Maar die leefbaarheid is niet vanzelfsprekend en staat in een groot aantal wijken onder druk. In de grote steden door de snel veranderde samenstelling van wijken, waardoor mensen zich ontheemd voelen in hun eigen buurt, of door de aanwezigheid van jeugdbendes en vormen van zogenaamde 'kleine' criminaliteit, die echter grote overlast veroorzaken.

In andere gebieden heeft de leefbaarheid te lijden vanwege krimp van het inwoneraantal en de leegloop van wijken, waardoor voorzieningen als winkels en de zorg onder druk staan. Extra inzet is ook nodig voor steden die zijn gebouwd of fors gegroeid in de jaren '70 en '80. Een preventieve aanpak in deze plaatsen is nu nodig om grote problemen in de toekomst te voorkomen. De overheid is een bondgenoot van de wijkbewoners in deze diverse gebieden. Bij het 'terugwinnen van de straat' en het werken aan veiligheid en leefbaarheid heeft iedereen een rol. Juist burgers, winkeliers, scholen, politie en woningcorporaties dragen bij aan goede buurten. Dat zijn buurten waarin jongeren veilig naar school gaan en ruimte hebben om te spelen, waarin ouders met een gerust hart wonen, werken en winkelen en waarin ouderen echt van hun oude dag kunnen genieten.

De ChristenUnie doet daartoe de volgende voorstellen:

- *Het faciliteren van de opvang van (uitgeprocedeerde) asielzoekers.*
Sommige asielzoekers zijn uitgeprocedeerd, maar toch niet uitzetbaar. Toch worden deze mensen geregeld op straat gezet. In veel gemeenten slaan kerken de handen ineen om te zorgen voor noodopvang: bed, bad en brood. Wij willen dat de overheid geen personen meer op straat zet. Ondertussen kan de (lokale) overheid deze initiatieven faciliteren door het bieden van praktische hulp, bijvoorbeeld bij het zoeken naar (veilige)opvanglocaties, het coördineren van voedselvoorzieningen of financiële ondersteuning.
- *Maak (vrijwilligers)werk mogelijk voor asielzoekers*
Geef nog in procedure zijnde of in ons land verblijvende, kennelijk niet uitzetbare asielzoekers de mogelijkheid zich in te zetten als vrijwilliger en betrek de vrijwilligersorganisaties daarbij.
- *Betrek buurtbewoners bij het werken aan leefbaarheid.*
Veel buurtbewoners zijn alleszins bereid, in samenwerking met de gemeente en politie, te werken aan de (her)inrichting van de eigen buurt en op te treden tegen overlast, verkeersovertredingen, straatvuil, openbaar drank- en drugsgebruik.
- *Een zorgplicht voor corporaties.*
De verantwoordelijkheid van corporaties gaat over meer dan huizen en huurpenningen, maar betreft ook de wijken waar zij een woningvoorraad hebben.

Een specifiek woningtoewijzingsbeleid voor wijken, buurten of woningblokken waar de leefbaarheid onder druk staat kan hen hierbij helpen.

- *Innovatief met de buitenruimte*

Een innovatieprogramma stedelijk wonen, dat nieuwe woonvormen stimuleert in hoge dichtheden, mét veel buitenruimte, een veilige en fietsvriendelijke woonomgeving en veel groen. Investeren in ruimte voor groen, in speelplekken, sportvoorzieningen en groene schoolpleinen.

- *Leefbaarheidsbewonersvouchers.*

Het opnieuw introduceren van bewonersvouchers voor kleinschalige projecten in de wijken, om het 'samen leven' in wijken te bevorderen.

- *Strengere aanpak van overlastgevende burens en aanstichters van huiselijk geweld.*

Overlastgevers of geweldplegers moeten - als buurtbemiddeling niet slaagt - makkelijker uit huis gezet kunnen worden, zodat niet het slachtoffer zich gedwongen voelt een veilig heenkomen te zoeken. Daartoe wordt de huurbescherming aangepast.

- *Uitbreiding van Burgernet*

Het door de ChristenUnie gelanceerde Burgernet heeft zich bewezen als middel om bewoners en ondernemers actief te betrekken bij het politiewerk en de veiligheid in de eigen buurt.

- *Eigen actie door eigen gemeenschappen*

Het betrekken van vertegenwoordigers uit gemeenschappen waarvan de leden veel meer dan gemiddeld met overlast en criminaliteit te maken hebben.

- *Investeer niet alleen in straffen, maar ook in preventie*

Daar kan de samenleving ook veel aan doen. Ouders, die investeren in opvoeding. Buurten, waarin men oog heeft voor elkaar. Scholen, kerken en maatschappelijke instellingen die even verder kijken en door op tijd de helpende hand toe te steken, mensen van het criminele pad afhouden.

- *Geef nieuwe kansen aan daders*

Straffen kan nooit alleen om vergelding gaan. Het gaat ook om het geven van nieuwe kansen aan medemensen. Het gevangenisbestuur, reclasseringsorganisaties en organisaties als Exodus die mensen na afloop van de straf op weg proberen te helpen, dienen hun volwaardige plaats daarom te behouden.

- *Samenwerking tussen organisaties in de buurt*

Behalve van de (lokale) overheid zelf, mag ook van buurten, woningcorporaties, energiemaatschappijen en scholen gevraagd worden ter wille van de veiligheid en leefbaarheid partner te zijn van politie en justitie. Door krachten te bundelen kunnen misdrijven makkelijker aan het licht komen.

- *Betrokkenheid van scholen*

Scholen krijgen de mogelijkheid in te tekenen op het op zich nemen van maatschappelijke activiteiten in de buurt. Bijvoorbeeld het schoonhouden van straten en pleinen; het zorgdragen voor groenvoorzieningen of ondersteunende activiteiten ten behoeve van zorginstellingen. Zij geven hiermee hun maatschappelijke oriëntatie vorm en krijgen daarvoor extra budget uit uitgespaarde gelden.

- *'Pfandgeld'*

Duitsland kent nauwelijks zwerfafval. Dat komt omdat consument en burger aangesproken worden op hun burgerlijke verantwoordelijkheden door op alle

mogelijke verpakkingen 'pfand' in te stellen. De ChristenUnie waardeert op dit punt de richting die de participatiesamenleving in ons buurland op is gegaan en wil ons eigen, succesvolle statiegeld systeem, dat zeer eco-efficiënt is, daarom niet afschaffen, maar juist uitbreiden naar kleine Petflesjes en kartonverpakkingen om zo ook zwerfafval te bestrijden.

- *Voedsel verbouwen kan ook in de wijken*

Alleen al ter bevordering van de onderlinge binding in de wijken is het goed om in te zetten op voedseltuinen in wijken waar gronden braak liggen en het instellen van voedselbanken voor mensen met weinig geld.

19. Meedenken, meehelpen en meedoen aan een groener energiebeleid

Het aandeel opgewekte energie door particulieren, coöperaties en MKB-bedrijven groeit. De voordelen zijn groot: het aandeel schone energie neemt toe, het geeft meer onafhankelijkheid en het zorgt voor een impuls aan economie, innovatie en de samenleving. De overheid maakt het leven echter zuur voor mensen die zelf stroom willen opwekken. De fiscale regelgeving is uitermate ingewikkeld. De energiewetgeving gaat nog steeds uit van grote producenten enerzijds, en consumenten anderzijds. Dat onderscheid vervaagt. Je hebt steeds meer "prosumenten": mensen die voor een belangrijk deel zelfvoorzienend zijn en vaak ook nog energie kunnen terugleveren .

De ChristenUnie wil daarom:

- *Belastingkorting bij lokale energieopwekking*

Niet iedereen heeft het geld of het dak om een volledig zonnestroomsysteem aan te leggen. De ChristenUnie wil daarom een ruimhartige belastingkorting voor energiecoöperaties van burgers en kleine ondernemers.

- *Minder bureaucratie*

Bewonersinitiatieven moeten niet worden gefrustreerd door doorgesloten bureaucratie of hoge aansluitkosten bij netbeheerders.

- *Beschikbaarstelling van publieke gebouwen voor zonne-energie*

Conform het 'ontzorgmodel' zonnestroom dienen gebruikers van publieke gebouwen, zoals scholen en welzijnsinstellingen, vrijgesteld te worden van energiebelasting, zodat ook zij kunnen profiteren van eigen zonnestroom.

- *Energiebesparingsaftrek voor huishoudens*

Huishoudens kunnen nog veel energie besparen. Zij zorgen daarmee voor minder milieubelasting en voor besparing in hun portemonnee. Via een tijdelijke energiebesparingsaftrek voor particulieren worden huishoudens bijvoorbeeld gestimuleerd om het huis beter te isoleren.

- *Een zonnestroom-privé-regeling*

Werkgevers kunnen beschikbare loonruimte mede benutten om werknemers tegemoet te komen in de financieringskosten van zonnepanelen. Een beperkte fiscale faciliteit in de geest van de pc-privéregeling uit de jaren '80 kan hierin een extra zetje geven.

- *Bewoners moeten profiteren van windparken*

In Nederland worden steeds meer windparken gebouwd. Burgerparticipatie moet standaard onderdeel zijn van de ontwikkeling van wind op land. De regio kan

bijvoorbeeld profiteren van goedkope groene stroom, actieve deelname in een burgercoöperatie, maar ook via geld in een streekfonds. Dit geld kan worden geïnvesteerd in de leefbaarheid en werkgelegenheid in het gebied.

- *Verplichting van de toepassing van duurzame energie bij nieuwbouw*
Als nu de normen hoger worden gesteld, profiteren wij daar in de toekomst allemaal van.
- *Inspanningen van de energieleveranciers*
Wij willen een verplichting voor energieleveranciers om kostenneutraal investeringen in besparing of duurzame opwekking van energie te verrekenen met de energierekening of de huur.

20. Besluit: Voor de participatiesamenleving hebben we elkaar nodig

Tot dusverre is deze notitie - niet uitsluitend, maar wel vooral - gegaan over de invulling van participatiesamenleving en burgerschap door de mensen in de samenleving zelf. Anders gezegd: over hun zorg voor en waarnemen van hun zorg voor de ander, hun zorg voor het publiek belang en de omgeving waarin zij wonen.

Het kan gemakkelijk lijken dat het hiermee alsnog gaat over een grote overheveling van verantwoordelijkheden van de overheid naar de burger. Van 'over de schutting' naar 'achter de schutting' om een aantal publicaties van het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie te parafraseren.

Wij willen op deze plaats nogmaals benadrukken dat het zo eenvoudig niet ligt. De omstandigheid dat de overheid niet altijd zelf meer een collectieve voorziening in het leven roept en daarmee een wezenlijk geacht belang beschermt (zoals de zorg voor wie niet of nauwelijks voor zichzelf kan zorgen), betekent geenszins dat de overheid geen verantwoordelijkheid heeft om er voor zorg te dragen dat deze hulpbehoevende wel degelijk recht wordt gedaan. Een van de meest sprekende voorbeelden is de al aangehaalde zorg voor mensen met arbeidsbeperkingen. De vermindering van het aantal Wajonguitkeringen of Wsw-plaatsen gaat hand in hand met het creëren van arbeidsplaatsen voor deze werknemers bij het bedrijfsleven zelf. Het is in dezen wel degelijk aan de overheid om er aan bij te dragen dat deze werknemers recht geschiedt. Met andere woorden: dat dat werk inderdaad aangeboden wordt.

Desalniettemin hebben wij ook te spreken over de mate van collectieve zorg en collectief hoederschap voor het algemeen belang dat altijd des overheids is en zal zijn. Wij lopen er ook tegen aan dat niet alle zorg, of deze nu de zorg voor elkaar of de zorg voor buurten, het milieu of een goed energiebewustzijn betreft (om maar enkele voorbeelden te noemen) wel door de overheid zelf zal moeten worden geborgd. Omdat het haar kerntaak raakt (veiligheid) of omdat het laatste vangnet alleen door haar kan worden gespannen.

De waarde van dat vangnet kunnen wij niet snel te licht opvatten. Is dit vangnet immers te zwak, of te klein, dan vallen mensen er door heen, of worden überhaupt niet opgevangen. Om met de cultuursocioloog Richard Sennett te spreken: *'Het is een romantisch idee dat je alleen maar grenzen hoeft weg te nemen om een gemeenschap in beweging te krijgen. Het*

*idee dat mensen van nature goed zijn en tot samenwerking geneigd zijn – daarmee hebben we tweehonderd jaar geleden al afgerekend!*⁹

Als ChristenUnie zouden wij zeggen: met dit idee hebben wij al duizenden jaren geleden afgerekend. En juist daarom spreken wij mensen zelf aan om het goede te doen jegens elkaar en in de samenleving. Maar wij spreken onverminderd de overheid aan om zwakken, armen, weduwen en wezen te beschermen en – vooral – recht te doen.

⁹ Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, voorjaar 2013 (maart 2013)